

MOJA JEDNORODITELJSKA OBITELJ

Projekt financira Europska unija u okviru programa IPA, komponenta Pomoć u tranziciji i izgradnja institucija za 2012. godinu.

safu
SREDIŠNJA AGENCIJA ZA
FINANCIRANJE I UGOVARANJE

VLADA REPUBLIKE HRVATSKE
Ured za udruge

LET
UDRUGA ZA
UNAPREĐENJE
KVALITETE ŽIVLJENJA

RODA
roditelji u akciji

MOJA JEDNORODITELJSKA OBITELJ

O PROJEKTU KALEIDOSKOP

NAZIV PROJEKTA:

KALEIDOSKOP - unapređenje prava djece u različitim obiteljima za tolerantnije i raznovrsno društvo

Projekt financira Europska unija u okviru programa IPA, komponenta Pomoć u tranziciji i izgradnja institucija za 2012. godinu. Projekt je ugovoren u sklopu EU programa dodjele bespovratnih sredstava IPA 2012 Jačanje kapaciteta organizacija civilnog društva za osiguravanje djelotvorne provedbe standarda EU u ostvarenju ljudskih prava. Ugovorna tijela su Ured za udruge i Središnja agencija za financiranje i ugovaranje.

VRIJEDNOST PROJEKTA:

Ukupna vrijednost projekta je 157.430,00 eura, a Europska unija financira 149.558,50 eura, što iznosi 95% ukupne vrijednosti projekta.

PROJEKT PROVODI: Roditelji u akciji – Roda

PARTNERI NA PROJEKTU:

ADOPTA – Udruga za potporu posvajanju
LET – Udruga za unapređenje kvalitete življenja

SURADNICI NA PROJEKTU: Zagreb Pride

VRIJEME PROVEDBE: 4.11.2015. – 4.5.2017.

MJESTO PROVEDBE: Republika Hrvatska

KONTAKT: roda@roda.hr

Stajališta izražena u ovoj publikaciji isključiva su odgovornost udruge Roditelji u akciji - Roda.

OPĆI CILJ PROJEKTA

Unaprijediti zaštitu ljudskih prava jednoroditeljskih i posvojiteljskih obitelji i životnih partnerstava s djecom i njihov pristup njihovim pravima.

SPECIFIČNI CILJEVI PROJEKTA

- Osigurati primjenu ljudskih prava jednoroditeljskih i posvojiteljskih obitelji te životnih partnerstava s djecom kroz zagovaračke akcije usmjerene jačanju međusektorske suradnje OCD-ova, javne uprave i relevantnih institucija.
- Povećati pristup zakonskim i socijalnim pravima jednoroditeljskih i posvojiteljskih obitelji te životnih partnerstava s djecom kroz obrazovanje, podršku i osnaživanje.
- Povećati svijest građana, jednoroditeljskih i posvojiteljskih obitelji, životnih partnerstava s djecom, javnih institucija i OCD-ova o pravima i potrebama djece u različitim obiteljima, kroz jačanje kapaciteta i javne kampanje.

AKTIVNOSTI PROJEKTA

- Zagovaranje poboljšanja prava djece u različitim obiteljima kroz razvoj preporuka za njihovo primjenjivanje.
- Izgradnja kapaciteta volontera, organizacija civilnog društva i javnih institucija usmjerenih na poboljšanje prava djece u različitim obiteljima putem programa obuke "Sve obitelji su jednake u svojoj različitosti".
- Edukacija i podrška jednoroditeljskih i posvojiteljskih obitelji te životnih partnerstava s djecom u zaštiti i ostvarivanju njihovih prava.
- Podizanje svijesti o ljudskim pravima jednoroditeljskih i posvojiteljskih obitelji te životnih partnerstava s djecom putem javnih kampanja.

MOJA JEDNORODITELJSKA OBITELJ

Ovo je vodič za sve roditelje koji razmišljaju kako, kada i zašto razgovarati s djetetom o svojoj obitelji, o načinu na koji je nastala i kako funkcionira. Trudit ćemo se približiti vam teme važne svakomu djetetu i obitelji te se nadamo da ćete ovdje pronaći odgovore na neka od svojih pitanja i nedoumica.

Obitelj je okruženje u kojemu polažemo temelje za daljnji život. U njoj učimo o sebi i drugima, počinjemo razumijevati način na koji mi, naša obitelj, okruženje i svijet funkcioniraju. Način na koji živimo u svojim obiteljima te vrijednosti za koje se zalažemo ponekad nisu istovjetni onima u našem okruženju, pa se naša djeca mogu naći u raskoraku razumijevanja te različitosti. Stoga je važno da razgovaramo s djecom o svim važnim i nevažnim stvarima i idejama, a ponajviše o onim posebnim, po kojima se razlikujemo od drugih, koje je nama, djetetu, ali i okolini teže razumjeti ili prihvatiti.

Vodič *Moja jednoroditeljska obitelj* nastao je kako bi prikazao što jednoroditeljske obitelji čini posebnima i zašto je važno o tome razgovarati. Namjera mu je osnažiti vas roditelje za česte i otvorene razgovore o temama kojih se ponekad sami bojite ili zbog kojih se osjećate nesigurnima.

Vodič je podijeljen u nekoliko cjelina. Kako biste se lakše snašli, zavirite u ovaj kratak pregled tema o kojima ćete moći čitati više u nastavku:

O OBITELJIMA 6

O jednoroditeljskim obiteljima 7

ZAŠTO SU OBITELJSKI RAZGOVORI VAŽNI 9

O identitetu 9

O identitetu djeteta iz jednoroditeljske obitelji 11

O povjerenju 12

Što pomaže razvoju bliskih odnosa i povjerenja u obitelji? 13

ZAŠTO JE VAŽNO RAZGOVARATI S DJETETOM O JEDNORODITELJSKIM OBITELJIMA? 14

NAČELA RAZGOVORA 15

SMJERNICE ZA RAZGOVOR 16

KAKO I KADA RAZGOVARATI S DJETETOM O JEDNORODITELJSKIM OBITELJIMA? 18

Kako razgovarati o razvodu? 18

Česte reakcije i problemi kod djece različitoga uzrasta 20

Što reći djetetu? 24

KAKO DIJETE DOŽIVLJAVA SMRT RODITELJA? 27

Kako razgovarati s djetetom o smrti roditelja? 28

DODATNI SAVJETI 29

Što još može pomoći? 29

Što kada se dijete teško nosi s pripadanjem jednoroditeljskoj obitelji? 31

ZA KRAJ... 32

O OBITELJIMA

Neke su obitelji male, neke velike, neke su biološke, neke nastaju posvajanjem, u nekim su obiteljima dvije mame, u nekima dva tate, a u nekima je samo jedan roditelj. Postoje obitelji u kojima roditelji više ne žive zajedno ili su zasnovali nove obitelji. Neke obitelji imaju puno djece, neke nemaju nijedno, u nekima članovi slične jedni drugima, a u nekima se razlikuju.

Kakve god bile, obitelji su zajednice kojima pripadamo, u kojima rastemo, učimo, volimo, iz kojih putujemo, u koje se vraćamo. Za obitelj smo vezani zauvijek - i kada smo sretni i kada smo tužni, kada griješimo, kada padamo i kada se ponovno dižemo.

Biti član neke obitelji određuje način na koji odrastamo, gradimo odnose, privrženost, povjerenje, određuje u što vjerujemo, kako se odnosimo prema sebi i prema drugima, kako reagiramo na zahtjeve okoline i kako se nosimo s izazovima. Obitelji nam pomažu da stvorimo sustav vrijednosti, ugrađuju u nas osjećaj pripadanja, uče nas o prošlosti i očekivanju budućnosti. Obitelji u kojima odrastamo temelji su na kojima gradimo samostalan život i često određuju obrasce po kojima stvaramo svoje buduće obitelji.

O JEDNORODITELJSKIM OBITELJIMA

Jednoroditeljska obitelj nije jedinstvena sociološka kategorija, pa ju je stoga vrlo teško definirati. Prema Zakonu o socijalnoj skrbi naziv samohrani roditelj odnosi se na roditelje koji samostalno, bez drugoga roditelja, skrbe o djetetu i uzdržavaju ga. Definicija naziva samohrani roditelj uvelike ovisi o tome što se podrazumijeva pod pojmom samohran. To može značiti sam, samostalan, usamljen, prepušten sam sebi, nevjenčan ili izvan stalne veze. Jednoroditeljske obitelji mogu postojati od početka kao rezultat osobnoga opredjeljenja majke za takav oblik obitelji (majke koje samostalno podižu djecu) ili ovisno o drugim razlozima takvima postaju kasnije.

ŠTO JE JEDNORODITELJSKA OBITELJ?

Jednoroditeljska obitelj je obitelj koju čine djeca i jedan roditelj.

Razlozi su nastanka jednoroditeljskih obitelji raznovrsni, npr. smrt jednoga roditelja, razvod braka, napuštanje obitelji od strane jednoga roditelja, izvanbračno rođenje. U novije vrijeme među uzroke se ubraja i dugotrajno odsustvo jednoga roditelja zbog razloga kao što su bolest, posao, izdržavanje zatvorske kazne i sl.

**JE LI VAŽNIJA
STRUKTURA
OBITELJI ILI
KVALITETA
ODNOSA
IZMEĐU
RODITELJA I
DJECE?**

Najčešći su razlozi odsutnosti oca iz obitelji njegova prerana smrt, razvod braka te činjenica da žene sve češće odlučuju samostalno podizati djecu. Ipak, razvod braka izdvaja se kao najučestaliji razlog od triju navedenih.

Dakle takve obitelji nastaju kada jedan roditelj zbog različitih razloga izlazi iz obiteljskoga sustava, dok drugi nanovo mora graditi i organizirati nov način obiteljskoga života i sam izvršavati brojne zadaće.

ZAŠTO SU OBITELJSKI RAZGOVORI VAŽNI?

Obitelj je okruženje u kojemu polažemo temelje za daljnji život. I da, važno je kako živimo - kako se ponašamo i odnosimo jedni prema drugima i okolini, na koji se način budimo, na koji se način okupljamo, a na koji razilazimo. Svako će dijete usvojiti mnogo iz primjera koje mu dajemo svojim ponašanjem, svojim stavovima i sustavom vrijednosti.

Jednako je važno o tome i razgovarati. Razgovor s roditeljem pomaže djeci da bolje razumiju međuljudske odnose, ali i da nauče izražavati svoje ideje, imenovati osjećaje i unutarnje doživljaje te razvijati odnose s drugima. Komunikacijom dijete uspostavlja i usvaja norme ponašanja, gradi vlastiti sustav vrijednosti te razvija svoja očekivanja i ideje o sebi, obitelji i svijetu. Kroz razgovor dijete čuje i ono što je izgovoreno, ali osjeti i način na koji je što izgovoreno. Djeca razumiju i upijaju sve o čemu s njima razgovaramo, čak i kada su premala da bi nam odgovorila.

Razgovarajući s djecom, pomažemo im da nauče nešto o sebi i drugima. Na taj način djeca lakše i s više razumijevanja oblikuju svoj identitet te bolje razumiju i prihvaćaju zašto se što događa i na koji je način to povezano s njima.

O IDENTITETU

Identitet je osobni doživljaj samoga sebe. Svi ga imamo već od rođenja i polako nas određuje (u mlađoj dobi) ili ga pak postajemo svjesni i aktivno ga formiramo (u adolescenciji i tijekom života). Identitet možemo jednostavnije objasniti postavimo li si pitanje *Tko sam ja?* Svim odgovorima na ovo pitanje imenujemo dio svojega identiteta.

Netko će na pitanje *Tko sam?* odgovoriti tako da će najprije nabrojati svoje životne uloge, npr. ulogu kćeri ili sina, oca ili majke, studenta ili znanstvenika. Netko će se možda početi opisivati, npr. *Ja sam dobar/marljiv/tvrđoglav/znaželjan*, a netko će pak najprije pomisliti

na svoj sustav vrijednosti i na ono što mu je važno u životu, npr. kako gradi prijateljstva, kako preuzima odgovornosti, u koga ili što vjeruje, što mu u životu znači ljubav. Sve je ovo dio našega identiteta jer je on skup svih naših uloga, karakteristika, uvjerenja, vrijednosti, načina na koji reagiramo u različitim situacijama, svih malih i velikih stvari zbog kojih smo upravo takvi kakvi jesmo.

Svaki životni događaj, svaka promjena životnih okolnosti mijenjaju nas i izgrađuju kao osobe, a time mijenjaju i izgrađuju i naš identitet. U to se ne ubrajaju samo velike životne promjene poput polaska u školu, na fakultet, novi posao ili pak promjene poput sklapanja ili razvoda braka ili pak posvojenja nego i sve svakodnevne sitnice kojih ponekad nismo ni svjesni – svaka pohvala, pokuda, nečije odbijanje ili prihvatanje, postignuća, porazi – sve to doprinosi slici o nama samima. Sve nas to motivira da otkrivamo i tragamo za još nepoznatim dijelovima sebe.

Pritom svatko od nas gradi svoj identitet kroz iskustva i odnose s njemu značajnim ljudima, najčešće roditeljima, obitelji, a kasnije i s prijateljima i širom okolinom. Sve te interakcije odredit će nekoliko vrsta našega identiteta:

- Individualni identitet: Odgovara na pitanje *Tko sam i što sam ja?*
- Socijalni identitet: Pod njim se podrazumijevaju uloge i statusi definirani društvom.
- Kolektivni identitet: Pod njim se podrazumijeva svjesnost pripadanja nacionalnoj, etničkoj ili kakvoj drugoj skupini.

POKUŠAJTE SAMI!

JA SAM

—
KĆI, SIN, MAJKA,
DJED...,

—
UČENIK,
LIJEČNIK,
KUHAR...,

—
DOBAR,
MARLJIV,
TVRDOGLAV,
ZNATIŽELJAN...

O IDENTITETU DJETETA IZ JEDNORODITELJSKE OBITELJI

Kada jednoroditeljska obitelj nastaje razvodom braka ili raskidom izvanbračne zajednice, briga, odgoj i uzdržavanje djece ostaje zajednička odgovornost obaju roditelja.

Bivši bračni partneri trebaju nastaviti biti roditelji svom djetetu te zajednički donositi odluke koje ga se tiču. Kao što osjećaj uspješnosti ima roditelj koji živi s djetetom, takav osjećaj treba imati i roditelj koji s njime ne živi. Odvojen život ne umanjuje njegovu roditeljsku vrijednost. Vrlo je važno da i taj roditelj raspolaže svim informacijama o djetetu te da sudjeluje u donošenju odluka u vezi s njim.

Dijete će bolje prihvatiti promjene ako se roditelji uspješno ostvaruju u svojim roditeljskim ulogama. Ako roditelji pokazuju zanimanje za dijete i njegove aktivnosti, osjećaj pripadanja može se i dalje njegovati. Stabilnost odnosa između roditelja i djece održat će se ako se prema problemima koje donosi razvod odnosi pažljivo i brižno. Djeca trebaju snažnu uključenost obaju roditelja kako bi se osjećala sigurnima i kako bi mogla imati djetinjstvo, a ne biti opterećena problemima odraslih. Majke koje su odlučile da će od početka samostalno podizati djecu, posvojivši ih ili prekinuvši vezu s ocem djece, trebaju naglašavati da to što drugi roditelj nije prisutan, ne znači da su njihova djeca manje vrijedna ili da im je obiteljski život siromašniji.

ZA INSPIRACIJU:

Vi ih zovete samohrane majke, ja ih zovem tihi borci!
(Ingrid Divković, <http://ingriddivkovic.com/2015/02/vi-ih-zovete-samohrane-majke-ja-ih-zovem-tihi-borci/>)

Mnoge se žene svjesno odlučuju na samostalno roditeljstvo, no roditeljstvu ne pristupaju manje ozbiljno od bilo koje druge žene u braku ili one koja živi u izvanbračnoj zajednici. Ipak, odluka ostaje na svakoj osobi pojedinačno, uz svijest o poteškoćama samostalnoga roditeljstva.

Postoje i slučajevi gdje budući otac usred trudnoće shvati da je za tu ulogu još uvijek nezreo, pa zbog toga ili zbog kojega drugoga razloga prepusti ženi da o zajedničkom djetetu brine sama. Također postoje slučajevi gdje očevi samostalno brinu o djetetu jer je žena napustila i dijete i njegova oca.

Gubitak roditelja najveći je gubitak i stres koji osoba, bez obzira na godine, može doživjeti. Stres uslijed smrti roditelja i stres uslijed odvajanja od roditelja podjednako su teški jer smo za roditelje jako vezani te smo ovisni o njima. Bez obzira na to radi li se o odvajanju od majke ili oca odnosno o tome jesmo li mlađi ili stariji, odvajanje na pojedinca ostavlja teške posljedice. Naime tada se javlja osjećaj nelagode, srama i straha od samoće. Što smo stariji, racionalnije pristupamo takvom iskustvu, svjesni da je to dio života i da se radi o prirodnome životnome procesu.

Gubitak roditelja predstavlja i gubitak vlastitoga identiteta, tj. konačan gubitak životne uloge djeteta, tj. kćeri ili sina, što je posebno izraženo nakon smrti obaju roditelja. Taj nam gubitak teško pada jer je riječ o jedinoj životnoj ulozi koju imamo od prvoga trenutka dolaska na svijet.

O POVJERENJU

Način na koji razgovaramo o svemu što se u obitelji događa ili o tome kako su obitelji nastale važan je za djetetovo stvaranje cjelovite slike o sebi. To su razgovori koji se ponavljaju tijekom godina i koji se, ovisno o djetetovoj dobi, vode na različite načine. Roditelji bi trebali biti ti koji će djetetu pomoći da upozna i prihvati istinu o svojoj obitelji i povijesti, kao i emocije koje istina u njemu izaziva, čak i ako je teška i okrutna.

Ne učinimo li to mi kojima naša djeca vjeruju ili uče vjerovati, ostaje prazan prostor koji mogu popuniti dječja mašta te priče pa čak i uvrede druge djece, što ostavlja puno teže posljedice.

Važno je naučiti djecu da jedan dio njihove prošlosti može biti bolan i težak, ali da ta prošlost, iako je njihov sastavni dio, nije sve što djeca jesu te da za tu prošlost, bez obzira na to kakva ona bila, djeca nisu odgovorna.

ŠTO POMAŽE RAZVOJU BLISKIH ODNOSA I POVJERENJA U OBITELJI?

- Dosljedno pokazivanje da vam je dijete važna osoba u životu: Bezuvjetna ljubav prema djetetu pozitivno doprinosi tomu kako ono vidi sebe.
- Započinjanje razgovora o razvodu i gubitku drugoga roditelja u vašem domu: Ne možete utjecati na to kada će se i gdje će se povesti razgovor na temu razvoda i gubitka roditelja, ali možete pripremiti i dijete i sebe na pitanja koja dolaze iz okoline.
- Istina prilagođena dobi djeteta: Važno je ne uskraćivati djetetu informacije i ne mijenjati ih. Svaka neistinita informacija poslije može otežati izgradnju povjerenja.
- Slušanje djetetovih pitanja i odgovaranje na njih: Djeca će postavljati samo ona pitanja za koja osjećaju da su dopuštena, stoga je važno da roditelji djetetu daju do znanja da je u redu razgovarati o svemu što dijete zanima.
- Davanje pozitivnoga primjera iskazivanja emocija: Naučite dijete kako da na prihvatljiv način iskaže svoje osjećaje i brige.
- Briga o osjetljivim trenucima: Budite pažljivi za vrijeme rođendana ili blagdana jer za dijete to mogu biti i teški dani.
- Pravo na povjerljivost podataka: Kada je dijete malo, roditelji imaju odgovornost sačuvati njegovu životnu i obiteljsku priču. Kada odraste, mlada će osoba odlučivati o tome na koji način i u kojoj mjeri želi dijeliti informacije o svojoj intimi.

ZAŠTO JE VAŽNO RAZGOVARATI S DJETETOM O JEDNORODITELJSKIM OBITELJIMA?

Djeca čiji se roditelji rastaju trebaju osjetiti sigurnost da će ostati dio obitelji koja ih voli. Međutim rastava može ozbiljno ugroziti tu sigurnost. Emocionalni uragan koji tutnji kroz živote djece tijekom rastave i poslije nje može biti strašan, ali to ne mora uvijek biti tako. Roditelji, imate velik utjecaj na način na koji će djeca prebroditi rastavu! Razgovarajući s njima iskreno i otvoreno, uvjerit ćete ih da su sigurni. Iznova im govoreći da su važni, da ih volite te da ih nećete prestati voljeti, sigurno ćete ih voditi kroz oluju rastave braka. Pokazalo se da intenzitet emocionalne reakcije djeteta više ovisi o načinu rješavanja sukoba, a manje o samome razlazu. Djeca doživljavaju gubitak drukčije od odraslih. Ovisnija su o svojoj neposrednoj okolini, pogotovo o odraslima koji o njima brinu. Zbog toga je kod djece gubitak vrlo često povezan s intenzivnim osjećajem nesigurnosti i bespomoćnosti. Dakle važno je da odrasle osobe djetetu pruže osjećaj sigurnosti i zašтите te da im na razumljiv način objasne sve što se događa.

NAČELA RAZGOVORA

U razgovoru s djecom ne postoje točni i netočni odgovori na njihova pitanja jer svaka je obitelj, kao i dijete, drugačija. Važni su načini na koji s djetetom razgovaramo, koristimo li pozitivan i afirmativan rječnik te prihvaćamo li različitosti i na koji im način pristupamo. Ponekad je puno važnije kakvi su nam govor tijela i unutarnji stav nego ono što smo odlučili reći djetetu.

Uz sve to treba voditi brigu o dobi djeteta, razvojnome razdoblju i u skladu s time o količini informacija koje dijete može primiti i razumjeti, a da ga to ne optereti ili da u njemu ne stvori osjećaj krivnje i odgovornosti.

Djeca koja su od najranije dobi mogla s roditeljima otvoreno razgovarati o teškim obiteljskim temama kažu kako im je upravo to pružilo osjećaj da su željena, voljena i prihvaćena. Rano je djetinjstvo dobro vrijeme za prve razgovore koji će postajati sve složeniji kako dijete sazrijeva.

SMJERNICE ZA RAZGOVOR

Svako je dijete drugačije, ali postoji nekoliko smjernica koje mogu pomoći u razgovoru o razvodu i gubitku u obitelji.

Osnova je svega da poslušate (i čujete) svoje dijete, saznate što mu zaista treba i to mu pružite. Dajte mu ono što treba, a ne ono što je vama potrebno.

1. Razgovarajte od trenutka kada dođe do razvoda ili do gubitka jednoga roditelja.

Prije nego što priču ispričate djetetu, vježbajte je u sebi i zamišljajte što bi vas sve dijete moglo pitati. Tako ćete izbjeći neugodnu šutnju, ali i pronaći najbolji način na koji vaše dijete može razumjeti svoju priču.

2. Razgovore o razvodu i gubitku jednoga roditelja prilagodite dobi djeteta. U ranijoj dobi na početku razgovora mogu pomoći slikovnice, crtani filmovi ili pričanje priča. Važno je da način izražavanja bude prilagođen djetetu.

3. Iskrenost i istina su ključni.

Trebamo pomoći djetetu da se nosi s emocijama koje priča o njegovoj obitelji može u njemu izazvati.

4. Razgovarajte često. Važno je stvoriti osjećaj otvorenosti i spremnosti za razgovor kada god to dijete poželi ili zatreba. Ponavljanje razgovora pomaže djetetu da sve bolje razumije i prihvati. Neke će teme djetetu biti zanimljive i emotivno prihvatljive u prvome razgovoru, dok će mu za prihvaćanje drugih tema trebati godine.

Razgovarajte o aktualnim temama i o temama koje su djetetu važne. Primjerice, kada dijete pođe u školu, možete razgovarati o različitostima i osjećajima u vezi s time, o prijateljstvima, odnosima, prihvaćanju i odbacivanju.

- 5. Ako dijete ne započinje razgovor i ništa ne pita, ne znači da je nezainteresirano. Pronađite način da stvorite situaciju za razgovor.** O nekim temama dijete puno toga može saznati iz razgovora u kojima ne sudjeluje izravno. Djeca se često zainteresiraju za kakvu temu onda kada se govori o kome drugome.

Ponekad je dobro otvoreno pitati dijete – „Zanima li te što o maminu i tatinu odnosu poslije razvoda?“

- 6. Pomozite djetetu da izrazi svoje osjećaje.** Djeca ponekad ne znaju što im se događa, ne znaju prepoznati svoje osjećaje i reći što ih je prouzrokovalo. Pomozite im da imenuju svoje osjećaje i da ih izraze. Maloj će djeci to biti lakše kroz crtanje, igranje s lutkama ili oblikovanje gline, a starijoj će djeci pomoći pričanje vlastite priče, pisanje dnevnika ili razgovori sa stručnim osobama.

- 7. Podrška je iznimno važna kako u životu u obitelji s dvama roditeljima tako i u životu u obitelji s jednim roditeljem.**

Neprihvatanje ili ignoriranje djetetove priče kod njega može stvoriti osjećaj zbuđenosti, podvojenosti i srama.

- 8. Pravo na privatnost informacija.** Dok je dijete malo, roditelji su ti koji postavljaju granice i vodeći brigu o djetetu, odlučuju koliko informacija žele dijeliti i s kime. Poslije dijete informacije o sebi može dijeliti onako kako ono odluči. Važno je naučiti kako odgovarati na pitanja i komentare okoline te tomu podučiti i dijete.

Pitanja okoline ne moraju biti zlonamjerna, ali ako prelaze vaše granice, na njih ne trebate odgovarati. U redu je reći kako je to djetetova i vaša osobna stvar.

KAKO I KADA RAZGOVARATI S DJETETOM O JEDNORODITELJSKIM OBITELJIMA?

KAKO RAZGOVARATI O RAZVODU?

Razvod može ostaviti dugotrajne posljedice na djecu i oba roditelja. Iako se može činiti da djeca nemaju problema, tijekom njihova odrastanja pokazat će se osjećaji povezani s razvodom roditelja, koji će posebice doći do izražaja u njihovu odnosu s drugim osobama, pa tako i u romantičnim vezama. Razvod roditelja utječe na formiranje ideje o braku i obitelji. Roditelji i druge osobe važne djetetu koje prepoznaju utjecaj razvoda na dijete mogu mu pomoći u suočavanju s osjećajima koje razvod u njemu izaziva. Razvod roditelja bolje podnose djeca kojoj je pružena podrška, s kojom se iskreno komunicira i kojoj se pružaju informacije koje ona traže.

Reakcije djece na rastavu braka različite su i ovise o njihovoj dobi, zrelosti, odnosu s roditeljima te o odnosu roditelja prije razvoda, tijekom razvoda i poslije njega. Uz to ovise o podršci obitelji i zajednice. Iako se tijekom razvoda i roditelji suočavaju s teškim osjećajima, važno je da im osjećaji i interesi djece budu na prvome mjestu.

U različitim uzrastima djeca različito doživljavaju razvod roditelja. Prolaze faze bijesa, tuge, osjećaja napuštenosti, krivnje, nadanja da će se roditelji pomiriti, idealizacije roditelja koji je otišao itd. Kako će dijete prebroditi razvod roditelja, ovisi o njegovu uzrastu, spolu, temperamentu, emocionalnoj povezanosti s jednim i drugim roditeljem, ali i o tome koliko su zadovoljene njegove potrebe u tome razdoblju.

Preporučuje se da se predškolska djeca na razvod pripreme jedan ili dva tjedna prije njega. Djeca od pet do osam godina trebaju se pripremiti jedan ili dva mjeseca prije razvoda. Starijoj se djeci razvod treba najaviti i ranije.

Kada se roditelji rastaju, dijete treba:

- Biti zaštićeno od sukoba odraslih.
- Unaprijed znati što će se dogoditi.
- Kontaktirati s obama roditeljima.

Važno je naglasiti da djecu o razvodu trebate obavijestiti tek kada je vaša odluka konačna! Ipak, djeca će često maštati o pomirenju roditelja. Dok god se to događa, ona ne mogu prihvatiti stvarnost. Onda kada prestanu vjerovati u pomirenje roditelja, početak će se smanjivati bol zbog rastave.

ČESTE REAKCIJE I PROBLEMI KOD DJECE RAZLIČITOGA UZRASTA

Dojenačka dob

Djeca ne razumiju razvod, ali primjećuju promjene u ponašanju roditelja.

Kod djece može doći do promjena u navikama hranjenja ili spavanja.

Mogu imati problema sa stolicom, npr. proljev ili zatvor, te mogu češće bljuckati.

Mogu biti razdražljiva te se doimati uplašena i anksiozna.

Djeca u dobi od jedne do tri godine shvaćaju da jedan roditelj više ne živi u istome domu, ali ne razumiju zašto je to tako.

Djeca mogu češće plakati i tražiti vašu blizinu.

Mogu imati problema sa spavanjem i s toaletnim navikama.

Mogu se ponašati poput beba i tražiti da ih roditelji hrane.

Često se mogu osjećati ljuto ili frustrirano, a da ne mogu objasniti svoje osjećaje.

Mogu iskazivati ljutnju kroz napade bijesa, udaranje, iritabilnost, suprotstavljanje ili povlačenje.

Mogu početi strahovati od odvajanja te postati uplašena kada je roditelj izvan njihova vidokruga.

Djeca predškolske dobi još uvijek ne shvaćaju što znači razvod, ali znaju da su njihovi roditelji ljuti i nervozni te da žive odvojeno.

Djeca predškolske dobi osjećaju gubitak i tugu.

Često maštaju. Maštaju li o čemu ugodnome, maštaju primjerice o tome da će se tata vratiti. Maštaju li o čemu neugodnome, maštaju primjerice da ih lovi čudovište.

Pitaju se što će biti s njima te ih je strah da će ih odsutni roditelj napustiti.

Često okrivljaju sebe za razvod. Misle da bi roditelji bili skupa da je njihovo ponašanje bilo bolje.

Osjećaju se odgovorna za razvod. Primjerice, kada su bila kažnjena, zaželjela su da jedan roditelj ode, što se i ispunilo. Dijete može vjerovati da je njegova želja uzrok razvoda roditelja.

Često postaju vrlo ljuta što pokazuju napadajući roditelja ili se pak povlače u sebe te postaju depresivna.

Školsko razdoblje – od sedam do 12 godina

Djeca te dobi počinju shvaćati što je razvod. Vjeruju da se njihovi roditelji ne vole i znaju da više neće živjeti zajedno.

Djeca školskoga uzrasta osjećaju se prevarena.

Imaju jak osjećaj gubitka roditelja koji je odselio.

Obično se nadaju da će se roditelji ponovno zbližiti.

Ponekad imaju osjećaj da ih je odsutni roditelj napustio.

Mogu postati vrlo depresivna i razdražljiva te promijeniti navike hranjenja i spavanja. Uz to se mogu osjećati nezainteresirano i bespomoćno, koncentracija im može oslabjeti, mogu imati potrebu za plakanjem i povlačenjem u sebe.

Mogu se bojati napuštanja, ali također mogu brinuti o kvaliteti svojega budućega života i života svojih roditelja.

Mogu pokazivati strah da drugi roditelj neće doći po njih na vrijeme poslije škole. Mogu imati poteškoće sa spavanjem i pokazivati simptome fizičkih bolesti.

Zbog razvoda mogu postati jako ljuta na oba roditelja. Svoju ljutnju mogu iskazivati lošim ponašanjem ili pak osjećajem srama i samookrivljanja.

Adolescencija – od 12 do 19 godina

Djeca ove dobi razumiju što je razvod, ali ga obično ne prihvaćaju.

Djeca ove dobi često postaju vrlo ljuta.

Mogu se osjećati iznevjereno ili odbačeno od strane jednoga ili pak obaju roditelja.

Mogu izgubiti povjerenje u veze općenito.

Mogu izgubiti samopoštovanje i brinuti se jesu li voljena.

Kako teže tomu da budu moralna i kritična, mogu osuđivati odluku roditelja o razvodu.

Mogu se osjećati veoma posramljeno te im jako može smetati svaka promjena u seksualnome ponašanju njihovih roditelja.

U odnosu na vršnjake mogu biti sklonija rizičnim ponašanjima i pobuni. Neki od primjera uključuju izostajanje iz škole, stupanje u seksualne odnose, odavanje drogi i sl.

Mogu postati povučena ili depresivna te mogu pokušati samoubojstvo.

Brak roditelja mogu pokušati spasiti uzornim ponašanjem.

Razvod roditelja može se odraziti na njihov osjećaj neovisnosti.

Mogu osjećati strah od odvajanja od roditelja i snažnu potrebu da zauzmu jednu od strana.

ŠTO REĆI DJETETU?

U nastavku teksta navedeni su savjeti o tome kako djeci objasniti rastavu. Što ćete reći djeci i na koji ćete način s njima razgovarati, ovisit će o njihovoj dobi i stupnju zrelosti.

- Trebate biti prisutni oboje. Čak i ako je vaš prekid neugodan i težak, ostavite to po strani i zajedno razgovarajte sa svojom djecom. Važno je da tijekom razgovora izgledate smireno i da budete samopouzdana. Djeca trebaju znati da mogu vjerovati svojim roditeljima i da se na njih mogu osloniti čak i u vrijeme krize.
- Razgovarajte sa svom djecom istodobno. Ako imate više djece, okupite ih da biste razgovarali sa svima istovremeno. S vremenom ćete htjeti i trebati razgovarati odvojeno sa svakim od njih, no važno je da svi budu zajedno kada im prvi put priopćite vijest o razvodu. Izaberite mirno doba dana odnosno ono kada i vi i djeca imate dovoljno vremena da se posvetite razgovoru. Neka to ne bude za vrijeme svakodnevnih aktivnosti kao što su pisanje zadaće, gledanje televizije, telefonski razgovori s prijateljima. Govorite polagano i jednostavno imajući na umu da će djeca zauvijek pamtiti to što ćete im reći.
- Budite iskreni i pružite djeci potrebne informacije. Objasnite im da se rastajete i da ćete živjeti u odvojenim domovima. Primjerice, možete im reći da će jedan od roditelja živjeti samo nekoliko ulica dalje i da će u njegovu stanu imati svoju sobu odnosno svoj prostor za igru. Cilj vam je objasniti djeci što se događa u vašoj obitelji i kako će to utjecati na njih. Uvjerite ih da ćete se brinuti o njima i pružiti im sve što im treba. Djeca ne trebaju znati za probleme koje vi i vaš partner imate.
- Recite djeci da ona nisu kriva za rastavu. Objasnite im da ste se jako trudili popraviti stvari, ali da niste mogli ostati zajedno. Možete im reći da ste se jako voljeli kada ste se vjenčali i da ste bili presretni kada su se ona rodila jer ste jako željeli obitelj. Objasnite im da vam je žao što vaš brak nije uspio, ali da činite ono što je dobro za sve vas. Vrlo je vjerojatno da će vaša djeca pomisliti da su ona

nešto skrivila i time uzrokovala rastavu. Može zazvučati čudno, ali može se reći da gotovo uvijek djeca krive sebe za rastavu roditelja. Zato istaknite da ona nisu kriva za vaš prekid.

Tu važnu poruku moraju uvijek iznova čuti. Djeca predškolske dobi usmjerena su na sebe te se smatraju središtem života roditelja. Zato mogu pomisliti da se roditelji rastaju zbog toga što su bila zločesta. Stoga je jako važno isticati kako razvod nema veze s njima. Djetetu možete reći: *Znaš, neka djeca znaju pomisliti da su ona kriva za to što se događa u obitelji! Ali to nije tako. Djeca nemaju nikakve veze sa svađama odraslih ni s rastavom. Mi odrasli više se ne možemo razumjeti i zato se rastajemo!*

- Uvjeravajte ih u svoju ljubav. Djeca se često boje da će mama i tata, prestavši se voljeti, prestati voljeti i njih. Važno je da onaj roditelj koji odlazi objasni djetetu da ne ostavlja njega, nego da će ga oba roditelja uvijek jednako voljeti jer ljubav prema djetetu ne prestaje.

**KADA DJETETU OBJAŠNJAVATE ZAŠTO STE SE RAZVELI:
SVOJ OSJEĆAJ LJUTNJE, POVRIJEĐENOSTI, IZDAJE,
RAVNODUŠNOSTI ILI KRIVNJE OSTAVITE PO STRANI.**

VAŽNO! U razgovoru napomenite:

Dijete nije krivo za razvod svojih roditelja!

I poslije razvoda roditelji ostaju roditelji i nastaviti će jednako voljeti svoju djecu!

- Upitajte djecu što žele znati. Poticanje na postavljanje pitanja tijekom toga razgovora jako je važno. Mnoga djeca, posebno ona manja, ne razumiju što znači rastava. Mnoge će stvari stoga pogrešno shvatiti i brinuti se. Moguće je također da djeca reaguju ljutnjom ili da odbijaju suradnju. Pokušajte biti strpljivi, pogotovo ako dijete smatra jednoga roditelja krivim za razvod i odlazak. Možda će odbijati razgovor s tim roditeljem, ali je u toj situaciji važno da pokušate ponovno zadobiti njegovo povjerenje. Za to će trebati vremena. Recite djetetu da u životu postoje teški trenutci, ali da je svaku tešku situaciju moguće prebroditi te da su sve teškoće prolazne.
- Nemojte tražiti krivca. Razgovor će vam oboma biti težak, posebice ako djeca zapitkuju zašto se razvodite. Htjeli biste odgovoriti na njihova pitanja iskreno, ali ne želite dijeliti osobne probleme s njima ili ih stavljati u središte svojih prijepora. Važno je da ni vi ni vaš bivši partner ili partnerica ne pokazujete da se međusobno okrivljujete za rastavu. Trudite se držati se činjenica tijekom toga razgovora.

KAKO DIJETE DOŽIVLJAVA SMRT RODITELJA?

Najveća je odgovornost na drugome roditelju kojemu je također vrlo teško. Ipak, ne smijete zaboraviti da je i djetetu potrebna pomoć. Promatrajući vas, dijete stječe mnoge spoznaje o životu. Tako će od vas naučiti i to kako se nositi s tugom. Pogrešno je misliti da kao roditelj morate biti jaki i skrivati svoju bol. Takav način ponašanja mogao bi potaknuti i vašu djecu na zatamljivanje osjećaja, što nikako nije poželjno. Otvoreno pokažite da vam je teško. Na taj način i vaše dijete uči da je bolje pokazivati osjećaje, a ne skrivati ih. Sasvim je normalno biti tužan, razočaran, pa čak i ljut.

Osim što podnosi preveliku bol zbog gubitka roditelja, dijete se suočava i s budućnošću koja će biti znatno drugačija od očekivane. Suočeno je sa spoznajom da jedan roditelj neće biti uz njega kad bude odrastalo te da ga neće pratiti na njegovu životnome putu. Jasno je da će trebati proći puno vremena da bol zbog gubitka postane manja. Šok, ljutnja, krivica, bezvoljnost i usamljenost samo su neki od osjećaja s kojima se dijete odjednom suočava.

Mala djeca najčešće vide sebe kao centar svega što se događa. Djeca mogu umisliti da je nešto što su učinili ili rekli uzrok smrti roditelja. Neka su djeca izuzetno ljubazna baš zato što imaju grižnju savjesti. Važno je znati da je to reakcija djeteta na koju treba obratiti pažnju. Druga djeca pak mogu biti izuzetno nemirna samo da bi dobila kaznu koju smatraju zasluženom. Bez obzira na to koliko je roditelju teško, važno je da s djetetom razgovara i da mu objasni što se dogodilo. Pustite dijete da vam postavlja pitanja!

U razdoblju od pet do deset godina dijete bolje razumije što je to smrt, ali misli da se umrla osoba može vratiti. Mašta i zbilja se isprepliću. U tim godinama dijete shvaća da i druge osobe mogu umrijeti i da je važno zaštititi obitelj.

Dijete u dobi od devet do dvanaest godina razumije da je smrt vječna i da ćemo svi jednoga dana umrijeti. Ono također razumije da nije ničija krivica kada netko umre. Čak i ako dijete potpuno razumije značenje smrti, ono može imati problema s kontroliranjem svojih osjećaja.

Tinejdžer razumije što se dogodilo i može postaviti smrt u širu perspektivu. On zna da to što se dogodilo može utjecati na budućnost obitelji. U tome razdoblju događaju se velike promjene u djetetovu tijelu i psihi. Uz to se ono počinje osamostaljavati. Ako dijete u toj dobi izgubi jednoga roditelja, teško će se s time nositi.

KAKO RAZGOVARATI S DJETETOM O SMRTI RODITELJA?

Nikada nije lako priopćiti djetetu vijest da je ostalo bez oca ili majke. Smrt roditelja dijete će najbolje razumjeti ako mu sve detaljno objasnite. U protivnome može se dogoditi da dobije pogrešnu sliku ili fantaziju o onome što se dogodilo.

Pokušajte ne spominjati da je preminuli roditelj otišao na nebo, postao anđeo ili pak da vas uvijek gleda odozgo jer sve to dijete može shvatiti doslovno, posebice ako je predškolskoga uzrasta. Zbog toga može postati uplašeno i zbunjeno. Izbjegnite i laži poput one da je preminula osoba otputovala. Umjesto toga radije izrecite istinu primjerenu uzrastu djeteta. Što dijete prije prihvati da je smrt sastavni dio života, da je došao kraj života osobe koju je poznavalo i voljelo, to će se prije početi suočavati s patnjom, što će doprinijeti iscjeljenju. Razgovarajte s djetetom o preminulome roditelju i pokažite da i vi također mislite na njega.

DODATNI SAVJETI

ŠTO JOŠ MOŽE POMOĆI?

- Korisno je razmišljati o lijepim uspomenama koje djecu vežu uz roditelja koji je preminuo.
- Ne reagiraju sva djeca jednako na smrt svojih roditelja i voljenih osoba.
- Plakanje nije znak slabosti. Ono će pomoći djeci da lakše podnesu tugu.
- Razvod je vrlo stresan događaj za muškarca i ženu koji više ne mogu živjeti zajedno. Još je stresniji ako je u braku bilo djece. Ipak, upravo djeca trebaju biti u fokusu i majke i oca. Oni moraju naučiti komunicirati, svladati osjećaje i postaviti buduće ciljeve koji će zadovoljiti potrebe svakoga člana obitelji, a posebno djece.

Ne tražite od djece da biraju strane!

Pitanjima tipa *S kim bi želio/željela živjeti? S mamom ili s tatom?* dovodimo djecu u konflikt lojalnosti. Ako kažu da žele živjeti s mamom, osjećaju da su izdala tatu i obratno. Kada su postavljena pred mogućnost izbora, djeca na ovaj ili na onaj način staju uz onoga roditelja koji to od njih i zahtijeva. Znaju da je to uvjet da tog roditelja zadrže i da ih on voli – to je uvjet njihove sigurnosti. Djeci je sve do razdoblja adolescencije potrebna zaštita od odluka i odgovornosti koje su im preteške. Roditelji se trebaju dogovoriti o vremenu i načinu kontakta s odsutnim roditeljem. Roditelj koji živi s djetetom trebao bi poticati kontakt ne samo s odsutnim roditeljem nego i s njegovom rodbinom.

Oni roditelji koji od djeteta očekuju i traže da stane na njihovu stranu, a odbaci onoga drugoga roditelja, zapadaju u klopku zadovoljstva što dijete izražava svoju ljubav riječima: *"Samo tebe volim, mama/tata."* Time je dijete postalo lijek i rješenje roditeljima. Na taj način dijete nosi teret koji bi trebali nositi odrasli. U djetetovu je najboljem interesu da su mu

dostupna oba roditelja koja će mu pružati ljubav i podršku. Roditelji ne bi trebali svoje probleme rješavati preko djeteta niti svoje interese stavljati ispred djetetovih!

S obzirom na to da razvod donosi promjene u djetetov život, važno je da na vrijeme pripremite dijete kako bi ih što lakše prihvatilo. Budite strpljivi i nastavite s ritualima koji su vas i prije veselili. Time ćete djetetu vratiti jasne smjernice za život i osjećaj kontrole nad njim, što je imalo i prije.

VAŽNO!

- Ne tražite od djece da prenose poruke drugomu roditelju.
- Ne raspitujte se kod djece o privatnome životu bivšega partnera.
- Ne vrijeđajte bivšega partnera pred djecom.
- Ne tražite od djece da odluče s kim će živjeti. To je odluka koju trebaju donijeti odrasli.
- Neka posjeti drugoga roditelja ne ovise o njegovu plaćanju alimentacije.
- Nemojte govoriti djetetu da ga drugi roditelj voli onoliko koliko mu novca šalje.
- Nemojte uvjetovati drugome roditelju što da radi za vrijeme druženja s djetetom (osim ako niste zabrinuti za sigurnost djeteta).
- Ne uključujte djecu u rasprave o imovini.
- Ne pokušavajte kupiti ljubav svojega djeteta stvarima ili novcem.
- Nemojte razgovarati s djecom o temama koje su za odrasle (npr. novac, teme u vezi sa seksom).
- Ne očekujte da će u vašemu životu djeca ispuniti mjesto partnera koji je otišao.
- Ne tražite od djece da biraju strane!

ŠTO KADA SE DIJETE TEŠKO NOSI S PRIPADANJEM JEDNORODITELJSKOJ OBITELJI?

Svako dijete drugačije reagira i treba različitu količinu vremena za procesuiranje informacija odnosno za njihovo prihvaćanje i funkcioniranje u skladu s njima. O djetetovoj dobi, ali i o njegovoj okolini, ovisit će s koliko će lakoće prihvatiti činjenicu da mu se roditelji rastaju ili da je jedan od roditelja umro. Za razliku od odraslih djeca su manje svjesna svojih osjećaja te ih teško mogu verbalizirati i pokazati na pravi način. Mogu se osjećati tužno, preplašeno, odbačeno i osramoćeno, a umjesto povlačenjem reagirati upravo suprotno - otvorenim i snažnim buntom i agresijom. Važno je razumjeti da u sličnim okolnostima i mnoge odrasle osobe često ne reagiraju racionalno. U takvim trenucima djetetu treba pružiti osjećaj prihvaćanja, razumijevanja i podrške. S druge strane to ne znači da roditelj zbog toga treba osjećati krivnju i dopuštati stvari koje inače ne bi dopustio.

Povučeniju i sramežljiviju djecu potrebno je s vremena na vrijeme potaknuti na razgovor potpitanjima ili ih nenametljivo dovesti do teme razgovora. Čak i ekstrovertirana djeca mogu izbjegavati razgovor o toj temi i pokazivati različite oblike otpora. Stoga se treba naoružati strpljenjem te pažljivo promatrati i osluškivati svoje dijete i njegove potrebe.

ZA KRAJ...

Svatko od nas jedinstven je na svoj način, a razlikujemo se već od prvoga plača. Tako su i obitelji koje gradimo različite - neke su velike, neke male, neke biološke, neke nastaju posvajanjem, u nekima su dvije mame ili dva tate, dok je u nekima samo jedan roditelj. Zbog toga je nemoguće dati univerzalan odgovor na pitanje kako razgovarati s djetetom o posebnostima njegove obitelji. No ono što je svakoj obitelji potrebno jesu bezuvjetna ljubav, podrška i razumijevanje.

Roditeljstvo je jedna od najvećih, ali i najtežih zadaća u životu jedne osobe. Velika hrabrost, strpljenje i nesebičnost, kao i poneka pogreška, dio su te zadaće. Ne treba ih se ni sramiti ni plašiti, nego na njih treba gledati kao na priliku za osobni razvoj i rast i roditelja i djece. Ako probleme budete prihvaćali kao izazove, lakše ćete kročiti roditeljskom stazom, ali i zajedno sa svojom obitelji rješavati životne zahtjeve. Na tome putu koji se često može činiti samotnim nalaze se brojni putokazi koje možete pratiti ako usmjerite pažnju na svoje dijete.

Ova brošura pripremljena je kako bi vas ohrabrila i osnažila da što opuštenije kročite roditeljskim stazama. No odgovore na sva ključna pitanja znate samo vi i vaše dijete. Stoga je vrijeme da započnete razgovor.

Organizacije i institucije kojima se možete obratiti za pomoć:

Udruga Let
let@udruga-let.hr
01 580 3726

PARTNERI

PROJEKT PROVODI:

Roditelji u akciji – Roda

PARTNERI NA PROJEKTU:

Adopta – Udruga za potporu posvajanju

Nova cesta 4, Zagreb

T +385 (0) 13877412, **E** info@adopta.hr

www.adopta.hr

Let - Udruga za unapređenje kvalitete življenja

Sokolgradska 86, 10000 Zagreb, Hrvatska

T + 385 (0)1 5803 726, **E** let@udruga-let.hr, **F** + 385 (0)1 5803 726

SURADNICI:

Zagreb Pride

Meštrovićev trg 2, 10000 Zagreb

T +385(0)1 580 65 60, **E** info@zagreb-pride.net

UGOVORNA TIJELA:

Vlada Republike Hrvatske

Ured za udruge

<https://udruge.gov.hr>

Središnja agencija za financiranje i ugovaranje

www.safu.hr/hr

KALEIDOSKOP

unapređenje prava djece u različitim obiteljima za tolerantno društvo

Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost udruge Roditelji u akciji – Roda

PROJEKT PROVODI: Roditelji u akciji - Roda, Čanićeva 14, 10000 Zagreb
T (01) 61 77 500, **F** (01) 61 77 510, **E** roda@roda.hr, www.roda.hr

Projekt je sufinancirala Europska unija u okviru programa IPA, komponenta Pomoć u tranziciji i izgradnja institucija za 2012. godinu.

GRANT CONTRACT 2012-01-35-010210.

Projekt je ugovoren u sklopu EU programa dodjele bespovratnih sredstava IPA 2012 Jačanje kapaciteta organizacija civilnog društva za osiguravanje djelotvorne provedbe standarda EU u ostvarenju ljudskih prava.

AUTORICE: Marina Brkić i Iva Jovović

UREDNIKA: Jasmina Kolić

LEKTORICA: Iva Nazalević Čučević

ILUSTRACIJE: Eva Duršot, 6g.; Ana Šolić, 6g.; Dorotea Vranešić, 10g.;
Malia Milodanović, 6g.; Mia Robotić, 6g.

NASLOVNICA: Paola Plaščak, 6g.

GRAFIČKO OBLIKOVANJE I TISAK: ACT PrintLab

NAKLADA: 300 primjeraka

IZDAVAČ: Udruga Roditelji u akciji – Roda

Zagreb, svibanj 2016.

KALEIDOSKOP

unapređenje prava djece u različitim obiteljima za tolerantno društvo

Projekt provodi:

Partneri:

Suradnici:

Ugovorno tijelo:

VLADA REPUBLIKE HRVATSKE
Ured za udruge

Ovaj projekt sufinancira Ured za udruge Vlade RH

Projekt financira Europska unija u okviru programa IPA, komponenta Pomoć u tranziciji i izgradnja institucija za 2012. godinu.

ISBN : 978-953-8131-00-4

Stajališta izražena u ovoj publikaciji isključiva su odgovornost udruge Roditelji u akciji - Roda.